

YUNUS'UN SÖZÜ

A. Azmi Bilgin

- Türk edebiyatının en çok tanınan şairlerinden biri olan Yunus Emre üzerine birçok çalışma yapılmış, bununla birlikte şairin doğumu, ölümü ve yaşadığı yerle ilgili kesin bilgilere ulaşılamamıştır. *Risâletü'n-Nushiyye*'nin bile hangi Yunus'a ait olduğu kesinlik kazanmamış, divanındaki şiirlerden bazılarının da ona ait olup olmadığı tam olarak belirlenemmiştir. Bu yazımızda, şairin sözle ilgili birkaç beyti ele alınacaktır.

Yunus'un bugün birçok kişi tarafından ezbere bilinen beyitlerinden birisi yanlış olarak şu şekilde söylenmektedir:

*Söz ola **bitire** savaşı, söz ola **kestire** başı
Söz ola **zehirli** aşısı, bal ile yağ ede bir söz*

Bu beytin doğru şekli yazma ya da matbu divan neşirlerinde şu şekildedir:

*Söz ola **kese** savaşı söz ola **bitüre** başı
Söz ola **agulu** aşısı balıla yağ ide bir söz*

Beyitleri karşılaştırdığımız zaman, doğru olan beytin ilk mısrasındaki “kese savaşı”nın yerini “bitire savaşı”, “bitüre başı”nın yerini ise “kestire başı”nın; ikinci mısradaki ise “agulu”nun yerini “zehirli” kelimesinin aldığını görmekteyiz.

Beyitte yapılan iki değişikliğin sebebini izah etmek mümkün olsa da “bitüre başı”nın “kestire başı” olmasının sebebini anlamak zordur çünkü “bitürmek” fiilinin yerine “kestirmek” fiilinin kullanılması, diğer değişiklikleri izah etmek kadar kolay değildir.

Hangi kelimenin yanlış kullanıldığını anlamak için, birinci mısranın bağlamını dikkate almak gerekmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda mısranın ilk kısmında “söz”, **olumsuz** bir olayı olumluya çevirmiştir yani (etkili ve güzel) söz; savaşı sona erdirmiş, sulh ve sükûnu sağlamıştır. Mısranın devamında da **olumsuz** bir şeyin olumlu hâle gelmesi gerekmektedir. Bundan dolayı sözün, başı kestirmesi, yani kötü bir sözün insanı ölüme götürmesi, mısranın başındaki bağlamı dikkate aldığımızda doğru olmaz. Bu nedenle birinci mısranın devamının “söz ola kestire başı” değil, “söz ola bitüre başı” olması doğru olacaktır. Zaten yazma nüshalarda ve akademik yayınlarda mısranın devamı bu şekilde okunmuştur fakat buna yanlış anlam yüklenmiştir. Baş kelimesine “yasa” anlamı verilmiş, **bitüre başı** sözüne “hukuku, yasayı meydana getirme, kurma, yeşertme” gibi manalar yüklenmiş ve mısra günümüz Türkçesine şöyle aktarılmıştır: “Söz ola kese savaşı söz ola yeşerte yasayı.”

Biraz düşündüğünde bu çevirinin pek mantıklı olmadığı anlaşılmaktadır. “Hukukun, yasanın yeşermesi” yaygın ve kolay anlaşılır bir kavram değildir. Bu dil içi çeviri, biraz önce belirtmiş olduğumuz olumsuz bir durumun olumlu hâle dönüştürülmesine de uymamaktadır. Sonuç olarak bu mısranın devamındaki “baş” kelimesine, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıklıkla rastladığımız “yara” anlamının verilmesi daha uygun görünmektedir.

Yunus Emre, bu beyitte sözün çok büyük kayıplara ve zararlara yol açabilecek bir savaşı sona erdirebileceği gibi yarayı da (gönül için) iyileştirebilecek bir güce sahip olduğunu belirtmektedir.

Bu beyti Türkiye Türkçesiyle şu şekilde nesre aktarabiliriz:

“Söz olur savaşı sona erdirir, söz olur yarayı iyileştirir, söz olur zehirli aşı bal ile yağ eder.”

Tabii ki beyitte maddi bir yaradan değil, manevi bir yaradan yani gönül yarısından bahsedilmektedir. Bazen insan öyle bir söz söyler ki başkalarının üzüntüsünü neşeye, kederlerini sevince dönüştürür. Mısranın ilk kısmında somut bir olaydan -savaştan- söz eden Yunus, devamında soyut bir durumdan söz ederek sözün her iki hâlde de tesirli olduğunu belirtmiş olmaktadır.

Yunus Emre'nin divanında sözün etkisine ve gücüne dikkat çektiği birçok beyit bulunmaktadır. Ben birkaç beyte daha yer vererek yazıyı tamamlamak istiyorum.

Mutlu olmak, yabancılarla tanış olmak, şan şeref kazanmak için güzel söze ihtiyacımız olduğunu o bize şöyle hatırlatıyor:

*Söz var kılur gönüli şâd söz var kılur bilişi yad
Eger horluk eger 'izzet her kişiye sözden gelür*

Söz söylemesini bilen kişinin yüzü ak olur. Sözü yerli yerinde söyleyen, hiçbir zaman mahcup olmaz. Sözü ölçüp tartarak söyleyenin yüzü kırmaz ya da kararmaz ve işi sağlıklı olur:

*Keleci bilen kişinin yüzünü ağ ede bir söz
Sözi bişirüp deyenün işini sağ ede bir söz*

Yunus, bu beyitte şunu demek istiyor:

Söz söylenmeden önce düşünülüp tartılmalıdır. Böyle olursa söyleyen kişi yalan yanlış konuşmaz, başkalarını kırarak, incitecek bir şey de söylemez. Söylediklerinden dolayı mahcup olmaz, yüzü kızarıp bozarmaz, dolayısıyla yüzü ak olur.

Varlık âlemi yok olup sevmek ve sevmek ortadan kalkmadıkça Yunus'un sözleri her zaman dinleyici bulacaktır. Bunun için Yunus tek bir şart ileri sürüyor: **can kulağının açık olması.**

*İsteyelüm iş issini bulup görelüm kandadur
Cân kulağı açuğ-ısa işbu sözüm turvandadur*

Yunus; sözün gücüne değinmekle yetinmiyor, insanlara bu konuda bazı tavsiyelerde de bulunuyor:

Sözü düşünmek

Sözlerini iyice düşün taşın, yaramayanını çıkardıktan sonra yani yaramayacak olanını ayırdıktan sonra söyle. Söylediklerin akla mantığa uygun olsun, çocukça bir söz söyleme:

*Kelecilerün¹ bişirgil yaramazını şeşirgil²
Sözüñ us-ıla düşürgil demegil çağada³ bir söz*

Sözü yerinde söylemek

Ey arkadaş! Ey padişah! Sözümlü dinle. Söz, yeri gelince binlerce cevheri ve dinarı toprak eder:

1 **keleci:** Söz, lakırdı.

2 **şeşürmek:** Çözmek, bağını koparmak, dağıtmak.

3 **çağada:** Çocukça, çağa.

*Gel ahî iy şehriyârî sözümüzi diñle bârî
Hezârân gevher dînârî kara toprağ ede bir söz*

Bilgi ve hikmet değeri olan sözler; yerinde ve zamanında söylendiğinde paradan, inciden ve mücevherden bile değerlidir:

*Kişi⁴ bile söz demini demeye sözüñ kemini
Bu cihân cehennemini sekiz uçmağ ede bir söz*

İnsanın yerli yerince konuşması ve kesinlikle kötü söz söylememesi gerekir. İnsan, öyle sözler söylemeli ki bu cihan cehennemini sekiz cennet hâline getirmelidir.

Söz anlayana söylenmeli

İnsanların yaratılışları gibi eğitim seviyeleri, kültür düzeyleri ve ilgi alanları da farklılık gösterir. Herkes aynı şeylerden zevk almaz. Yunus, insanların bu özelliğini bildiğinden söylenenlerin makes bulabilmesi için ilgilerine söylenmesini tavsiye etmektedir:

*Dost yüzünü gördü gözüm erenlere toprak yüzüm
Söz aňlayana bu sözüm gerek şekeristân ola*

“Bu gözüm dostun yüzünü gördü, ermişlere hürmetim var; sözümü anlayanlar için bu sözlerim şeker bostanı olsun.”

Kudret dili

Aşk, her şeyin kaynağı ve yaratılışın sebebi olan bir cevherdir. Âşığın canına aşkı koyan bizzat Hak Teala’dır, dolayısıyla aşk makamı çok yücedir. Aşkla ilgili sözler de ancak **kudret dili**yle söylenir. Yunus Emre, daha önceki şairler tarafından kullanıldığına şahit olmadığımız kudret dili tamlamasıyla dilin gücüne vurgu yapmaktadır. **Kudret eli**, sıklıkla karşımıza çıkar ama “kudret dili” Yunus’a özgü kullanımlardandır.

*‘İşk makâmı ‘âlîdür ‘ışk kadîm ezelîdür
‘İşk sözünü söyleyen cümle kudret dilidür*

*Geyiklü’nüñ ol Hasan söz eyitmiş kendüden
Kudret dilidür söyler bes kendüde söz nesidür*

Az ve öz söylemek

Eğer gönüllerin pasını silmek istersen öyle bir söz söyle ki sözün hülasası yani özü olsun:

4 Bir nüshada “kişi” yerine “keleci” yazılmış.

---

*Göñüllerüñ pâsını ger sileyin der-iseñ
Şol sözi söylegil kim sözüñ hulâsasıdur*

Yalan söylememek

Yüce Tanrı, insanlara 'Hak söyle!' dediği için insanın doğru konuşması gerekir. Bugün yalan bir söz söyleyen, yarın kesinlikle utanacaktır:

*Kuli'l-hak didi Çalab sözi toğrı desene
Bugün yalan söyleyen erte utanasıdur*

Tatlı söylemek

Sohbetlerde kendisinin de hatırlanmasını isteyen Yunus, kendisi gibi unutulmayıp hayırla yâd edilmek isteyen kimselerin, güzel davranışlarda bulunması ve tatlı sözler söylemesi gerektiğini belirtir:

*Şîrîn hulklar eylegil tatlu sözler söylegil
Sohbetlerde Yûnus'ı hergiz unutmayalar*